

EKONOMİNİN TOPLUMSAL GELİŞME SÜRECİNDEKİ YERİ

Dr. Öğr. Üye. Hasan ALPAGO*

ÖZ

İnsanlık tarihi ekonomik kaynakların birey ve toplumun ihtiyaçlarını karşılaması oranıyla doğrusal bir gelişim ve dönüşüm süreci yaşamaktadır. Avcılık ve toplayıcılık ile başlayan ekonomik yaşam günümüzde bilimsel ve teknolojik gelişmelerle yeni bir sürece girmiştir. Endüstriyel devrimle hız kazanan bu süreçte minimum maliyetle maksimum üretim düzeyi gerçekleştirme hedefleri güdülmüş ve kıt kaynaklarla sınırsız ihtiyaçlara cevap verme çabası toplumun değer yargılarını, sosyokültürel normlarını ve yaşam koşullarını yeniden şekillendirmiştir. Böylece ekonomi bireylerin ve toplumların yaşamını ve değer yargılarını belirleyen temel bir etken olarak kabul edilmektedir. Bu gelişmeler ışığında bakıldığında iktisadi düşünce tarihi ekonomi biliminin temelini oluşturmaktadır. Ekonomi alanında yeni bir teori veya tez ileri sürebilmek için bu alanla ilgili yapılmış çalışmaların, ileri sürülmüş düşüncelerin ve toplumun ekonomik gelişim tarihinin bilinmesi gerekmektedir. Mezopotamya, Antik Yunan, Roma İmparatorluğu ve 12. Yüzyıldan itibaren bilimsel ağırlık taşıyan düşünürlerin tezleri Quesnay, Smith, Ricardo, Marx, Say, Menger ve daha sonraları Keynes gibi sosyal bilimcilerin eserleriyle ekonomi biliminin temelini oluşturmaktadır. Günümüzde ekonomi bilimi kalitatif ve kantitatif yöntemlerle toplumun ekonomik gelişimine yön vermeye devam etmektedir. Bu temel düşünce bazında bu çalışmada iktisadi gelişim süreci değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İktisat tarihi, modern ekonomi, iktisadi teoriler, gelişmişlik, azgelişmişlik

THE ROLE OF ECONOMY IN THE SOCIAL DEVELOPMENT PROCESSES

ABSTRACT

The developments in the human history indicates that there is a direct correlation between the development and transformation process of society and the availability of economic resources which meet the needs of the individual and society. Particularly the economic life that started with hunting and gathering has entered into a new epoch with scientific and technological developments. This process has been accelerated with the industrial revolution. Whereby the goals of achieving maximum production level with minimal cost have been driven and the effort to respond to unlimited needs with scarce resources has reshaped society's value judgments, sociocultural norms and living conditions. Thus, the economy is regarded as a fundamental factor in determining the lives and values of individuals and societies. In light of these developments, economic thought forms the basis of historical progress of society. Hence, in order to promote a new theory or thesis in the field of economics, it is necessary to acknowledge the studies about this field, the ideas put forward and the history of economic development of the society. The propositions of Mesopotamia, Ancient Greek, Roman Empire and scholarly thinkers from the 12th century form the basis of economics in particular with the works of social scientists such as Quesnay, Smith, Ricardo, Marx, Say, Menger and later by Keynes and other theorists. Today, economic knowledge continues to guide the economic development of the society with qualitative and quantitative methods. This study aims to provide an analytic contribution to the discussions on the economic progress of the society.

Keywords: History of economics, modern economy, economic theories, development, underdevelopment

1. Giriş

Ekonominin toplum yaşamındaki yeri ve rolü toplumun yaşamında ve diğer toplumlarla olan ilişkilerinde temel belirleyici etkenlerin başında gelmektedir. Tarih

---

*Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, hasan.alpago@nisantasi.edu.tr

boyunca yapılan savaşların ve sürekli tekrarlanan çatışmaların temelinde yine ekonomik nedenler yatmaktadır. İnsanlar ekonomik sebeplerden dolayı göç etmek zorunda kalmış ve toplumlar ekonomik nedenlerden dolayı mekânsal ve zaman bazında sürekli bir arayış içerisinde olmuşlardır. Ekonomik sorunlarını çözmek için barışçıl yolların başında gelen ticaret ve yardımlaşma zaman zaman yerini şiddete ve sömürüye dayanan savaşlara, kuşatmalara, darbelere ve istilalara bırakmıştır.

Kaynak sıkıntısı ve gıda kıtlığına çözüm bulamayan toplumlarda açlık, salgın hastalıklar ve kitlesel göçler ön plana çıkmıştır. Diğer yandan savaşlar ve şiddet olayları hem kaynak kıtlığından kaynaklanmış ve hem de kaynakların tahrip olmasına yol açmıştır. Sömürgecilik ve savaşlar dünya genelinde kaynakların adaletli dağılımını engellemiş, fakirlik ile zenginlik arasındaki uçurum artmıştır.

Öte yandan tarih boyunca ülkelerin zenginliğini belirleyen üç temel olgu ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi ülkenin sahip olduğu doğal kaynaklardır. Örneğin petrol, doğal gaz, altın, demir gibi doğal madenlere sahip olma. Bu tür ülkelere Rusya, Sudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn gibi ülkeler gösterilebilir. Bu ülkeler sahip oldukları bu kaynaklar sayesinde belirli bir refah seviyesine ulaşmış durumdadır. İkincisi iyi bir ticari ve sosyal alt yapıya sahip olarak diğer ülke ve bölgelerden kaynak transferini gerçekleştirebilen sanayileşmiş ülkelerdir. Örneğin batı Avrupa ülkeleri. Üçüncü grup ülkeler ise ne sahip oldukları doğal kaynakları gereğince değerlendirebilmiş ve ne de sanayileşmiş ülkeler gibi güçlü bir alt yapı ve ticaret sistemiyle başka ülke ve bölgelerden kaynak transferi gerçekleştirebilen ülkelerdir. Bunlara örnek olarak çoğu Afrika ülkeleri ve bazı Asya ve Latin Amerika ülkeleri gösterilebilir.

Böylece bazı ülkeler ve bölgeler sahip oldukları doğal kaynakları değerlendirmede farklı performanslar göstermiş, doğal kaynak zengini bazı ülkeler buna rağmen kıtlık, yoksulluk ve göçle karşı karşıya kalmıştır. Her ne kadar bu dilemmayı sömürge teorileriyle açıklanmaya çalışırsa da sonuç itibarıyla mesela eğitim, ekonomik organizasyon ve teorik ve pratik hayat arasındaki dengenin sağlanması ve en önemlisi de toplumların bilime ve özellikle iktisat bilimine verdikleri önem ve kararlarını bu çerçevede vermeye çalışıp çalışmamasından kaynaklanmaktadır.

Tarih boyunca ekonomi ve toplumsal gelişmeleri temel alan teori ve uygulamaları en yoğun bir şekilde geliştirmeye çalışan bilim adamlarının çoğunun batı kültüründe geliştiği ve bunun sonucu olarak ekonomik ve sosyal devrimlerin genellikle batı merkezli bir çerçevede gerçekleştiği açık bir gerçektir. Bunun sonucu olarak batı toplumları sanayileşme ve refah devleti açısından çağ atlamışlardır. Oysa Asya ve Afrika toplumlarında savaş kültürünün baskın gelmesi ve batı ülkelerin bu bölgeleri sömürerek kaynak transferi yapması sonucu sürekli bir iç çatışma ve ekonomik geri kalmışlıkla karşı karşıya kalmışlardır.

İktisat biliminin temelini oluşturan çoğu bilim adamının (Smith, Ricardo, Menger, Marks, Keynes...vb.) batı toplumunda yetişmiş olması sanayi devrimi ve teknolojik ilerlemenin aynı ülkelerde gerçekleşmesi arasında elbette doğrusal bir korelasyon söz konusudur. Çünkü bu düşünürler, bilim adamları, filozoflar ve aydınlar toplumu bu denli etkileyen ekonomik olaylara odaklanmış ve sorunların çözümü konusunda tezler ileri sürmüşlerdir. Bu tezler ve çabalar sonucunda kaynakların ekonomik olarak etkin ve optimal bir şekilde değerlendirilmesine katkıları sunulmuştur.

Başka bir anlatımla ekonomi alanında ileri sürülen argümanlar ve teoriler toplumun kıt kaynaklarla sonsuz ihtiyaçları arasında bir denge kurmasına katkıda bulunmuştur. En önemlisi de giderek gelişen, küreselleşen ve belirli standartlara erişen toplumsal değer ve yaşam koşulları ekonomik olarak bilimsel ve teorik bir çerçeveye gerektirmektedir. Böylece kaos ve krizler kontrol altına alınabilmiş ve antik çağlardaki gibi kıtlık ve doğal afetler gibi kitlesel yıkım getiren olumsuz vakalar üzerinde önemli ölçüde kontrol sağlanabilmiştir. Bu çerçevede bakıldığında ekonomik teorilerin ve bu teorilerin uygulamaya yön vermesiyle kurumsal ilişkiler, özellikle siyaset ve yönetim anlayışları bakımından yarattığı sonuçların başında; bilimsel yöntemlerin üretim sürecinde etkinliği ve verimliliği artırması, tüketim sürecinde fayda maksimizasyonu sağlaması ve karar verme sürecinde alternatif çözümleri mümkün kılması gibi etkiler ön plana çıkmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki ulaşım, haberleşme, beslenme ve barınma koşulları ve yaşanabilir bir sosyal yaşamın altyapısı için gerekli olan diğer koşulların belirli standartta ulaşılmış olmasına ekonomi biliminin katkıları saygın bir yere sahiptir. Gerçekten de para, banka, dış ticaret, yatırımlar ve toplumun ekonomik ihtiyaçları bilimsel teori ve yöntemlerin sunduğu çözümlere çok şey borçludur. Örneğin 1929 buhranında Keynes'in sunduğu talep yönlü çözümler sadece ekonomiyi değil, aynı zamanda siyasi ve toplumsal gelişmeleri yeniden dengeye getirmiştir. Böylece buhranların kıtlık ve kitlesel yıkımlarla sonuçlanmasının önüne ekonomik çözümlerle geçilmiştir.

İşte bu çalışmada bu sürece katkıda bulunan düşünceler ve teoriler "iktisadi düşünce tarihi" çerçevesinde sistematik bir analizle mercek altına alınmıştır. Bu çalışmanın temel amacı ve hedefi bugünkü teori ve görüşlere önemli ölçüde temel kaynak olarak yön veren ve orijinal kaynak eser niteliği taşıyan başlıca düşünürlerin eserlerini bir çatı altında değerlendirerek iktisadi düşünce tarihinin gelişim sürecini birincil kaynaklardan yola çıkarak değerlendirmektir. Bu bağlamda deskriptif bir metot izlenmiştir. Kaynakça olarak başvurulmuş eserler birincil kaynak olarak ele alınmıştır. Böylece belirli bir bakış açısı ve metodik sistemle ele alınan konular araştırmacılar için birinci elden kaynak olma özelliği taşımaktadır. Bu çalışmada metot olarak iktisat tarihi gelişim süreci çerçevesinde karşılaştırmalı bir analize başvurulmuştur.

2. Amaç ve Kapsam

Bu çalışmanın birincil amacı ekonominin ve özellikle ekonomik teorilerin toplumun değişim ve dönüşüm sürecindeki yeri, önemi ve bu konuda temel yapı taşı niteliğindeki ana akım düşünce sistemleri ve bu sistemlerin öncülerini karşılaştırmalı bir yöntemle değerlendirmektir. Çalışmanın diğer bir amacı da bilimsel düşünce sisteminin toplumsal gelişme, değişim ve dönüşüm sürecindeki rolü ve önemine vurgu yapmaktır. Böylece bilimin ve düşünce sistemlerinin toplumların gelişme sürecindeki anlamlı katkısını değerlendirip, ekonomi bilimi ile toplumsal gelişmeler arasındaki doğrusal korelasyon çerçevesinde makro bir bakış açısı geliştirmektir.

Çalışmada yöntem olarak karşılaştırmalı ve plüralistlik bir bakış açısına başvurulmuştur. Ancak teorik olarak liberal ekonomi düşüncesi temeline dayalı bir çizgi izlenmeye çalışılmıştır. Böylece iktisadi düşünce tarihi boyunca ekonomik ajanların kararlarını fayda ve maliyet analizi çerçevesinde aldıkları ve gelecekte de ekonomik entegrasyon için bu yönde bir yönelimin devam edeceği öngörülmüştür. Böylece

sosyalist teoriler sadece Karl Marks düşüncelerine kısmen değinilerek sınırlı bir çerçevede değerlendirmeye dahil edilmiştir. Çalışmanın literatür taraması özellikle iktisadi düşüncenin temelini oluşturan ana akım yazarların eserlerinden yararlanılmış. Böylece konunun sınırlandırmasına çalışılmıştır.

3. Kölelik Sistemi ve Antik Çağ'da Ekonomi ve Sosyal Yaşam

İnsanlar yaşamlarını devam ettirebilmek için sağlıklarını korumakla mükelleftirler. Bu yüzden hava, su, barınma, giyinme ve beslenme gibi zorunlu ihtiyaçları karşılamak zorundadırlar. Böylece insanlar tarih boyunca mal ve hizmetleri mülkiyetlerinde bulundurma gereği duymuşlardır. Aristoteles bu konuda hane halkı ve onun zorunlu ihtiyaçları üzerinde yoğunlaşır. Ona göre zorunlu ihtiyaçların karşılanmanın birincil koşulu bu mal ve hizmetleri belirli bir çalışma, emek, ücret ve benzeri diğer faaliyetler aracılığıyla mülkiyetlerinde bulundurmaktan geçer:

Aristoteles'e göre mülkiyet hane halkı yaşamının bir parçasıdır. Böylece hane halkının yani bireylerin mülk edinme haklarını engellemek veya sınırlandırmak onların yaşam alanlarına ve refahına yapılan yanlış bir müdahaledir (Aristoteles, 2000:4).

Aristoteles ayrıca bir sistemin devam edebilmesi için yasaların ve devletin rol alması zaruri bir koşuldur. Yani devletin ekonomi ve toplumsal yaşamdaki rolü kaçınılmazdır. Böylece Aristoteles devleti toplumsal refah için gerekli bir kurum olarak görmüştür. Ancak Aristoteles çalışmalarında temel olarak moral, realite ve mevcut durum değerlendirmesi ön plana çıkmaktadır. Ona göre kölelik sistemini devamını sağlayan etmenlerin yasaların bu sistemi geçerli saymasından kaynaklanmaktadır. Bu bakış açısıyla devletin toplumsal sorunlara statükocu bir yaklaşım içinde olması halinde gelişmeler içinde bir engel olabileceğini ifade etmiştir. Aristoteles buna örnek olarak devletlerin kölelik sistemini sona erdirmek yerine yasalarla korumasını göstermektedir (Aristotle,2000:7).

Aristoteles'in kuramları M.Ö. 350 yıllarına denk gelmesine rağmen günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Ancak onun zamanındaki mal ve hizmetler bazı önemli farklılıklar göstermektedir. Özellikle hizmetler sektöründe emek gücü tamamıyla farklı bir boyuta ulaşmıştır. İnsan gücünün mal ve hizmetleri üretmesindeki rolü ve yeri ücret ve işçi kavramlarıyla ekonomide yeni bir konum kazanmıştır. Aristoteles döneminde mal ve hizmetlerin üretiminde etkili olan ve herhangi bir ücret veya maliyete gerek duyulmadan çalıştırılan köleler ve kölelik sistemiyle, her türlü angarya günümüzde yasal olarak yasaklanmış ve uygulamada kölelik sistemi tamimiyle uygulamada kaldırılmıştır. Bazı istisnai durumlar dışında bu sistemin varlığı konusunda günümüzde söz etmek mümkün değildir. Oysa ABD tarafından 19 Haziran 1862 tarihine kadar köleler hem mal ve hizmetlerin üretiminde ücretsiz emek gücü olarak kullanılmakta ve aynı zamanda bir mal olarak birisinin mülkiyetinde olabiliyorlardı.

4. Sosyo Ekonomik Yaşamdaki Temel Düşünceler ve Değişim Süreci

Orta çağ düşünürleri ve devlet adamları aynı yönde bir düşünce tarzı içinde olmuşlardır. Düşünürlerin fikirleri devlet adamları bazında değerlendirilmiş, devlet adamlarının (daha doğrusu hükümdarların) uygulamaları düşünürlerin teori ve felsefesine yansımıştır. (Machiavelli, 1532: 37). Örneğin Avrupa'da Rönesans ve reform hareketleri sosyal bilimcilerin, kaşiflerin ve din adamlarının zamanın

sosyoekonomik yapısına yönelik teorik ve uygulama önerileri sonucunda kitlesel etkiler meydana getirerek yönetim ve düşünce tarzlarını bir değişim ve dönüşüme zorlamıştır. Bu durum dinde, ekonomide, sosyal yaşamda kendisini göstermiştir. Siyaset ve dindeki fetih anlayışı toprakların genişletmesi şeklinde savaşlarla devam etmiştir. Bu anlayışın hâkim olmasından merkantilist anlayışın ağırlık bastığı söylenebilir. Başka bir deyişle siyasi ve sosyokültürel anlayışların arka planında ekonomik çıkarlar ve öncelikler bulunmaktadır. Toprak ve yer kazanma sadece ekonomi çıkar olunca önem kazanır. Bunun bir örneği de Türklerin ana vatanları olan uçsuz bucaksız Orta Asya topraklarını (çölleşen kurak topraklar tarıma elverişsiz duruma gelince) ekonomik nedenlerden dolayı gönüllü olarak terk etmeleri gösterilebilir.

Öte yandan Machiavelli'ye göre fethedilmiş eyaletler ya da kentler kendi yasaları altında özgürce yaşamaya alışık olduklarında, buralarda tutunmak için üç yol vardır: Birincisi, orayı yerle bir etmektir; İkincisi, oraya bizzat gidip yerleşmektir; üçüncüsü, sistemle dostluklarını sürdürmeyi sağlayacak fazla kalabalık olmayan bir hükümet atadıktan sonra vergi toplamakla yetinip onları kendi yasalarınca yaşamaya bırakmaktır. (Machiavelli, 1532: 46)

Tıpkı Machiavelli gibi Sun Tzu'da pragmatist ve merkantilist bir bakış açısına sahip görüşleri taşımaktadır. Kapitalist teorilerin temelini oluşturan bu görüşlerde pratik ve pragmatik çözümler ön plana çıkmaktadır. Tsun Tzu'ya göre savaş bir ölüm kalım meselesi olduğunda başarı için yapılması gerekenler duygu yerine gerçeklere dayanmalıdır. (Tzu, 1910:5)

Sokrates'in öğretilerini takip ederek kendi felsefesini geliştiren Platon "devlet" adlı eserinde ekonomik ve sosyal kalkınma için mülkiyetin ortak işgücünün ise uzmanlaşmasını savunmuştur. (Platon, 428/427 MÖ, S.45). Platonun öğrencisi Aristoteles ise özel mülkiyet korunmalı ancak servet amaçlı para biriktirmesine karşı çıkar. Politika adlı eserinde devlet adamlarına yön vermeye çalışır. Aristoteles'in belirttiği gibi bir sistem ne kadar pragmatist ve bencil olsa da sonuç itibarıyla insanların veya kendi topluluğu için iyiyi ve ekonomik refahı hedeflerler. (Aristoteles, MÖ 350:7)

Marco Polo eserinde merkantilist anlayışın etkisinde kalarak altın, gümüş ve buna dayalı zenginlikleri övmüştür. Marco Polo'nun doğunun zenginliklerini bu denli övmesi daha sonra Christoph Kolumbus'u seyahate ve keşfe teşvik ederek yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu durumda gösteriyor ki bilim, sanat, entelektüel gelişmeler ve bir toplumun sosyoekonomik durumu birbirlerini tamamlayan bir zincirin halkaları şeklinde cereyan eder.

Marco Polo ve Ibn Batuta'nın doğu seferlerinden edindikleri izlenimleri Machiavelli, Aristoteles ve Smith gibi batılı düşünürlerin görüşleriyle karşılaştırıldığı zaman batıda materyalist ve bilimsel gerçeklerin ağırlık kazandığı, buna karşı doğu toplumlarında batıl inançların toplum yaşamında etkili olduğu gözlenmektedir. Ibn Batuta eserinde şahit olduğu bir olayı şöyle tarif eder: "Ateş çoktan yakılmıştı ve içine ölmüş kocasının cesedini attılar. Karısı sonra kendisine bu ateşin içine attı ve her ikisi de tamamen yanmıştı. Bununla birlikte, bir kadının kocasıyla birlikte kendisini yakması, zorunlu bir gereklilik olarak görülmez, ancak cesaretlendirilir ve bir kadın kocasıyla kendini yaktığında, ailesi asil olarak kabul edilir. Ancak kendine yakmadığı zaman kocasına sadakati sorgulanır ve toplum içinde dışlanır." (Ibn Batuta, 2017:39)

Emek ve emeğe ödenen ücret insanlık tarihi boyunca her zaman ekonominin önemli bir ayağı olmuştur. Angarya ve kölelik sisteminin geçerli olduğu 19 Haziran 1862 öncesinde köle insanlar herhangi bir ücret almadan çalışırlardı. Emeklerinin karşılığında herhangi bir ücret alma hakkına sahip olmadıkları gibi bir ürün olarak da sattırılıyordu. Böylece emek gücü hem doğrudan bir mal ve hem de ürün meydana getiren bir araç olarak değerlendiriliyordu. Ancak köleler dışında kalan insanların emekleri karşılığı ödeniyordu. Bu durum Hammurabi kanunlarında da belirtilmiş ve yalnız özgür işçilerin ücretlerinin ödenmesini hükmetmiştir Emeğin bir üretim süreci ve bir ürünü meydana getirmede ana girdi olduğu dönemde değer çoğunlukla emek gücüne göre belirlenirdi. Hobbes'e göre bir erkeğin değeri onun emeğine duyulan önem tarafından belirlenir (Hobbes, 1839:76).

Marx bir fenomen olarak gördüğü insanlar arasındaki ticaret, alış-veriş, işçi-işveren ilişkileri gibi konuları açıklamayabilmek için ilk olarak buna yönelik bir teori ve yöntem geliştirmeye çalıştı. Bunun için ilk olarak kapitalist sistemin tanımlamalarını yeniden formüle ederek kendi teorilerinin temelini attı. Daha sonra zaman periyodunu dikkate alarak olaylar arasındaki ilişkileri ve değişimleri diyalektik çerçevesinde açıklayan bir yöntemle başvurdu.

Marx geliştirdiği bilimsel yöntemle toplumu meydana getiren belirli düzen ilişkilerini kanıtlara dayandırarak teorilerine sağlam bir temel oluşturmaya çalıştı. Marx toplumsal yaşamı doğal bir süreç olarak ele alır. Bu konuda Marx ile Darwin bazı noktalarda örtüşmektedirler. Darwin türler arasındaki ilişkileri ve değişimleri ele alırken, Marx toplumu bir sosyal organizma gibi düşünerek sınıfların meydana geliş, gelişme ve dağılıma nedenleri ekonomik ve politik öğeler çerçevesinde açıklamaya çalışır. Marx'a göre bilimde mutlak doğru olmadığı gibi bilimsel sonuçlara giden tek bir teori veya yöntemi izlemekte bilimsel gerçeklikle bağdaşmamaktadır. Bilimsel gerçeğe ulaşmak için diğer faaliyetlerde olduğu gibi zorlukları göze alıp sıkı çalışmak gerekmektedir. (Marx, 1997, S. 21)

Marx „Das Kapital“adlı eserinde ilk olarak iktisadin toplum yaşamındaki konumu ve sınırları üzerinde yoğunlaşır. Marx'a göre, insanların ihtiyaçlarını karşılayan her şeye mal denilebilir. Başka bir ifadeyle mal özellikleri aracılığıyla insanların ihtiyaçlarını bir şekilde karşılayan harici bir objedir (Marx, 1962:38). Bununla birlikte, Marx, insan emeğini kendi malı olarak gören sermaye sınıfıyla anlaşmazlığa düşerek değerlerin metalaştırılmasına karşı çıkar. Ona göre kapitalistlerin zenginliği metalaştıkları değerlerin birikimi sonucu ortaya çıkar. Daha açık bir ifadeyle, kapitalist zenginlik emeğin ortaya çıkardığı değerlerin birikmesi ve bu birikimin sermaye sınıfının malı olarak görülmesinden başka bir şey değildir.

John Locke ise mal ve hizmetlerin değer derecesi üzerinde yoğunlaşarak değeri belirleyen şeyin bir mal veya hizmetin insanların ihtiyaçlarını karşılamaya uygun olup olmadıkları belirlemektedir. (Locke, S.28) Benzer düşünceyi Aristoteles ileri sürüyor. Aristoteles'e göre tüm kaynakların bir değere sahip olması insanların yaşamı ve refahı için gerekli olmalarından kaynaklanmaktadır (Aristoteles, 2015:27). Öte yandan Le Trosne ise değeri değişim ilişkisi ile açıklar. Ona göre değer, iki şey arasında bir değişim oranıdır. (Le Trosne, 1846:89)

Marx ayrıca kapitalist zenginliğin sadece değeri olan malları birikmekten geçmediği, aynı zamanda ticaretin devamında olduğunu vurgular. Buna göre malların ticaret aracılığıyla piyasaya girmesi parasal birikime dönüşerek kapitalist zenginliği meydana getirir. O halde malların üretimi kadar pazarlanması ve ticareti de önem kazanmaktadır. Bu süreç özellikle de 16.yüzyılda yeni bir ivme kazanmıştır (Marx, 1962:155). Diğer taraftan McCulloch'a göre kapitalist sistem birikim süreci spekülasyon sistemi üzerinde inşa edilmiştir. Yani bir malı satın alıp pazarda yeniden satılma işlemi spekülasyon sürecinden başka bir şey değildir. (McCulloch, 1847:109)

İşte bu spekülasyon sürecin sekteye uğraması ekonomik kriz olarak nitelendirilmektedir. Malların ve hizmetlerin değeri bu spekülatif sirkülasyon sonucu belirlenir. Bu yüzden kapitalist bir sistemde spekülasyon ve dolayısıyla ticaret olmadan zenginlikten söz etmek imkânsız olur. Say'e göre sermayeden kaynaklanan zenginliği meydana getiren mal değil, fakat bu malların piyasada aldığı değerdir. (Say, 1817:49)

Diğer taraftan Marx'a göre malların piyasada değişim değerleri işgücüne göre değil, spekülatif değerlere göre belirlendiğinde, bir malın asıl değeri onu üreten işgücüne bağlıdır.

Değer kavramı ile zenginlik arasındaki farka dikkat çeken Bailey değer ile zenginliğin farklı iki kavramı temsil ettiklerini ifade eder. Ona göre zenginlik insanın öznelidir, değer ise malların öznelidir. Bir adam ya da topluluk zengindir, inci ya da elmas değerlidir. Bir inci ya da elmas değerli bir inci ya da elmadır. (Bailey, 1825:165)

Ancak bazı değerlerin ve sembollerin toplum içindeki yeri ve dolayısıyla değişim güçleri farklılık gösterir. Örneğin altın, gümüş, elmas gibi değerli metallerin parasal değerleri yanı sıra süs eşyası, prestij sembolü, madalya gibi kendilerine has değerleri de mevcuttur. (Galiani, 1770, S.72). Quesnay'ye göre her satış bir satın almadır. Örneğin bir mal satıldığı zamanda karşılığında malın değerine denk bir para, altın veya başka bir mal satın alınır. (Quesnay, 1846:170)

Marx'a göre doğal kaynaklar ancak emek gücü yardımıyla kullanılabilir veya değeri olan ürünlere dönüşür. Bu süreçte emek gücüne çalışması karşılığında ödenen ücret dışında kalan ürünler işverene kalmaktadır. Örneğin 8 saatlik bir çalışma sonucu emek gücüne sadece 4 saat karşılığı ödenir. Geri kalan 4 saatlik çalışma sonucu üretilmiş olan ürün sermaye sahibine kalır. Böylece emek gücüyle yaratılan değerlerin hepsi yine emek gücüne ait olması gerekirken, kapitalist bu değerlere karşılıksız bir şekilde sahip olmaktadır. İşte emeğin kendi ücreti dışında ürettiği miktar "*artı değer*" olarak adlandırılır.

Marx kapitalist sistemin üretim sürecini tıpkı Quesnay'in "ekonomik tablo" şemasında olduğu gibi açıklar. Ancak burada merkezde her zaman emek gücü bulunur. Buna göre işçi emeğiyle üretilen mallardan kalan artı değere el koyan kapitalist, bu malların üstüne kâr, faiz, kira vb. yeni maliyetler koyarak daha yüksek fiyatta satar. Marx bu durumu kapitalist sistemin sermaye birikim süreci olarak tanımlar:

Marx'a göre emek gücü bir mal ve sermaye emeğin bir ürünü olarak ele alındığında bu iki malın değeri aynı emek miktarı ile ölçülebilmeliydi. Ancak uygulamada emek gücü ile sermaye arasındaki değişim değeri eşit olamayan bir seviyede yer alır.

Böylece emeğin ürettiği mala karşılık yarı yarıya yakın daha düşük bir ücret ödemesi yapılır. Diğer yandan emeğin fiyatı belirli bir çalışma saati karşılığı işgücüne ödenen ücret olarak tanımlanır. (West, 1826:67)

Sonuç olarak Marx emek gücünü değerın temel ölçüsü olarak görürken, emeğin üretim sürecindeki rolü ve yerine farklı bir yaklaşım geliştirmiştir. Marx'a göre artı değeri kendi hakkı olarak gören kapitalist yaklaşım emeğin sömürmesi anlamını taşımaktadır.

5. Adam Smith ve Ekonomik Devrim

Adam Smith haklı olarak iktisat bilimin kurucu olduğu kabul edilmektedir. Ancak Smith'in bu bilim dalını sıfırdan var ettiğini söylemek extravagant bir yaklaşım sayılabilir. Çünkü bilim dalları birikim, deney, gözlem ve zamanla şekillenir. Bu çerçevede bugünkü teknolojik ve bilimsel ilerlemelerin temelini taş devri insanların ilk adımlarının katkısı olduğunu söylemek abartı olmaz. Taşların yontulması, cilalanması ve yeni alet ve edevatları üretme bu açıdan atılan ilk adımlardır.

Adam Smith'in "Milletlerin zenginliği" adlı çalışması toplumun sosyoekonomik olarak ulaştığı yeni bir çağa denk gelmesiyle Smith'in gözlem ve deneyimlerine dayanan bir eser olmuştur. Başka bir ifadeyle merkantilist, fizyokrat ve nihayet sanayi devrimiyle hız kazanan ekonomik gelişmeler sonucu şekillen bu fikirlerin Adam Smith'in kaleminde bilimsel bir yöntemle vücut bulmuş. Nitekim sanayi devrimin bir gereği olan uzmanlaşma ve iş birliği Smith'in eserinde ilk cümlelere yansımıştır. Smith burada bir toplu iğne fabrikasında iş bölümünün üretim miktarını ve verimliliğini ne denli artıracığını ifade etmiştir. Smith'e göre milletlerin zenginliği merkantilistlerin iddia ettiği gibi altın gibi değerli madenlerin biriktirmesi ve korumacı yöntemler değil, tam aksine serbest ticaret ve mutlak üstünlük kuralına göre dış ticarete geçmektedir (Smith, 1976:87).

6. Carl Menger ve Marjinalist Yaklaşım

Carl Menger'e göre her bilimsel çalışma alana bir katkı yanı sıra diğer bilim adamlarına bir destek ve bir katkıdır. Çünkü bilimsel bir çalışma kendi zamanındaki önemi ve etkisi ne olursa olsun bilime bir ivme kazandırır. Bu bağlamda bilimsel çalışmaların bilime katkıları yanı sıra bilim adamlarına sağladığı motivasyon da bilimin gelişmesinde etkilidir (Menger,1871:47).

Menger ayrıca ekonomik süreçte fiyatların ve alışverişin temel dayanakları üzerine yoğunlaşır. Ona göre her şey neden ve sonuç yasasına tabidir. İlkesel olarak bu kuralın hiçbir istisnası da bulunmamaktadır. Doğada bu kuralın tersini aramak sonuçsuz bir çaba olarak kalacaktır. İnsan doğası da bu eğilimi çürütmeye veya geçersiz kılmaya değil, bu sürece katkıda bulunmaya eğilimlidir. Menger'e göre doğada her şey sebep ve sonuç kanununa göre cereyan ettiğinde ekonomi de bu çerçevenin bir parçası şeklinde bir sürece tabidir. Bu çerçevede bakıldığında bir şeyin mal olarak kabul edilebilmesi için aşağıdaki ön koşulların dördünü eş zamanlı olarak sunmalıdır. Başka bir deyişle bir şeyin mal olarak kabul edilmesi şu dört koşulu yerine getirmesine bağlıdır (Menger, 1871:52):

- İnsanlar tarafından o şeye bir ihtiyaç duyulmalı, yani insan ihtiyacını giderme özelliğinin olması
- İhtiyaç ile kendisi arasında bir nedensellik bağı olmalı, yani tatmin ettiği ihtiyaç ile kendisi arasında bir nedensellik olması
- Bu nedenselliğin tanımlanabilir olması, yani insan tarafından fark edilebilir olmalıdır
- Malın ihtiyaç giderici özelliği olmalıdır. Yani bu şeyi ilgili ihtiyacın tatminine yöneltmenin mümkün olması gereklidir.

Menger bu genel koşullardan yola çıkarak marjinal fayda kavramını geliştirmiştir. Ancak çalışmasında marjinal kelimesini kullanmamış. Menger teorisini "Nützlichkeit"¹ terimiyle açıklamaya çalışır. Susayan biri içtiği her bardak su oranında suya olan ihtiyacı azaldığında suyun faydası da azalmaktadır. Yani insan ihtiyacını gidermede faydalı olan bir mal, insanın o şeye duyduğu ihtiyaç azaldıkça faydası da bununla eş değerli bir şekilde azalır. Menger ayrıca malın değerini sadece maliyet belirlemez, aynı zamanda insanların o mala duyduğu ihtiyaç, yani malın insan ihtiyaçlarını gidermedeki fayda dereceleri gibi öznel değerlendirmeler etkili olmaktadır. Menger bir malın değerini o malın marjinal faydasına, yani insan ihtiyacını karşılama derecesine bağlar. O halde fayda insan ihtiyacını karşılamaya hizmet eden bir değer ölçüsüdür (Menger, 1871:84). Menger bu teorisini kendi deyişiyle şöyle ifade eder (Menger, 1871:29):

*"Nützlichkeit ist die Tauglichkeit eines Dinges, der Befriedigung menschlicher Bedürfnisse zu dienen, und demnach (und zwar die erkannte Nützlichkeit) eine allgemeine Voraussetzung der Güterqualität."*²

Say göre ise servet eldeki malların değerine bağlıdır. Bir şeyin değeri, tanınmadığı sürece keyfi ve belirsizdir. Ancak değer belirlendiği zaman servetin derecesi ölçülebilir (Say, 2011:35). Bu teorik değerlendirmeler uygulamada üretici ve tüketici davranışlarını rasyonel bir şekilde değerlendirme ve böylece optimal karar alabilme sürecine önemli oranda katkılar sağlamaktadır. Böylece işletmelerin ve karar alıcıların piyasanın yapısına uygun üretim ve dağıtım mekanizmaları geliştirmesi mümkün olmaktadır. Daha açık bir ifadeyle ekonomistler ve diğer teorisyenler tıpkı sahada takımına yön veren teknik elemanlar gibi ekonomide uyumun sağlanması, krizlerin yönetilmesi, doğru stratejilerin geliştirilmesi ve böylece toplumsal gelişmelerin bu doğrultuda seyir etmesini sağlarlar. Bunun sonucu olarak sınırlı kaynaklar ile sonsuz ihtiyaçlar arasında dengeli bir bağın kurulmasına etkin ve hayati katkılar sunmaktadırlar.

7. Keynes ve Müdahaleci Ekonomi

Keynesian ekolünün kurucusu J. M. Keynes genel teori adlı çalışmasında ekonomistlerin dikkatini önerdiği çözümlere çekmeye çalışırken, aynı zamanda zamanın krizleriyle ilgilenen herkese hitap etmeye çalışmış. Keynes'e göre klasik

¹ Fayda, işe yararlılık, kullanılışlı olmak (Gesetz der gleichen Grenznutzen = égalité des utilités marginales = equality of marginal Utilities = EŞ-MARJİNAL FAYDA KANUNU)

² Fayda insan ihtiyacını karşılamaya hizmet eden bir değer ölçüsüdür. Yani bir malın değerini fayda derecesi belirler.

teoriler sadece bazı özel durumlarda geçerliliği korur, oysa genel sorunları çözümü için başka bakış açıları gerekmektedir. Keynes bu amaçla ileri sürdüğü teoriye “General-genel ön ekini” eklemiştir. Böylece Keynes’in farklı bir yaklaşım geliştirmeye çalıştığı daha kitabın başlığında anlaşılmalı hedeflemiştir. Bu durumda Keynes’in konuya hakimiyeti ve hedefine odaklanışı göstermektedir. JMK ayrıca odaklandığı konulara kitabın başlığında yer vererek konunun daha anlaşılır kılmıştır. “İstihdam, faiz ve para” bir ekonomide gerek harcamalar için ve gerekse yatırımcılar açısından temel girdilerdir.

Aslında ekonomide ekoller onların eleştirmenleri tarafından adlandırılmıştır. Örneğin klasik ekonomi kavramı Karl Marx tarafından Ricardo ve Mill’in başını çektikleri ekolü tanımlamak için kullanılmıştır. Marksizm daha çok liberaller tarafından Marx’ın teorilerini eleştirirken başvurdukları bir tanımlamadır. Aynı şekilde Keynesian ekonomistler terimi Keynes tarafından değil de Keynes’in teorilerini değerlendiren, eleştiren veya uygulayanlar tarafından kullanılan bir kavramdır. Başka bir anlatımla ekonomide biliminde bir teori kendisinden bir önceki teoriye tepki olarak doğmuş ve daha donanımlı olmuştur. Örneğin Keynes’in düşünceleri aslında klasik ve Marksist düşüncelerden ilham alınarak gelişmiştir. Keynes çalışmasında sık sık Marshall, Ricardo, Smith, Say, Mill, Pigou gibi iktisatçılara atıfta bulunarak onların nerede yarıldıklarını tespit etmiş ve çözümün ne olacağını vurgulamıştır.

Keynes çalışmasında özellikle talep üzerinde yoğunlaşır. Klasik ekolün ve özellikle Say’ın “her arz kendi talebini yaratır” temel tezine karşı “*the principle of effective demand*”³ terminolojisini geliştirir. Keynes’e göre ekonomide toplam talep kamu aracılığıyla etkilenince kısa vadede krizden çıkılabilir. Burada temel amaç kısa vadede krizi atlatmaktır. Çünkü kriz ekonomide sorunların kronikleşmesine yol açar. Keynes böylece liberal ekonomi çerçevesinde kalınarak kısa vadeli çözümlerle ekonominin yeniden kendi kendine dengeye gelme sürecine girileceğini, kamu harcamaları ve vergi indirimleriyle ekonomiye kazandıracak ivmenin uzun krizden çıkış için atılacak somut bir adım olacağını savunur. Keynes “*in long run we are all dead*”⁴ ifadesiyle Klasik ekolün uzun vadede ekonominin krizleri atlatıp yeniden dengeye geleceği tezine karşı çıkarak, talep artırıcı politikalarla krizden çıkışın mümkün olabileceğini vurgulamıştır (Keynes, 2016:28). Keynes tüketim harcamalarının nasıl yatırıma dönüşeceğini şu şekilde ifade eder:

$$Y = C + I + G + X - M$$

$$Y = C + I$$

$$S = I$$

$$S = Y - C$$

Keynes bu formülden yola çıkarak G’nin artırılması halinde Y’nin de artacağı ve böylece tasarrufların yatırıma dönüşme süreci ile tüketim oranında bir canlanma yaşayacaktır. Böylece devletin G aracılığıyla piyasayı yeniden dengeye getireceğini ileri sürmüş ve bu tezi uygulamada başarılı olmuştur. Bu durum da ekonomik teorilerin

³ Etkili talep ilkesi

⁴ Uzun vadede hepimiz ölüyoruz

toplumların ekonomik ve sosyal yaşamında ne denli önemli olduğunu göstermektedir (Keynes, 2016:47).

Keynes'in çözümü hane halkı ile firma arasındaki döngüsel akımın devamını sağlamaktan geçer. Dolayısıyla mal ve hizmetlerin üretimi ve tüketimi sürecinde ana rol oynayan hane halkı ve firmaların istihdam, faiz ve para dengeleriyle sürekli aktif tutmak gerekmektedir. Bundan dolayı Keynes aktif talebe ağırlık verir. Aktif talep terimini özellikle vurgulayan Keynes bu terimle satın alma gücünü ifade etmektedir. Gerçekte talep ile satın alma gücü olan talep arasında önemli farklar bulunmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin döngüsel akımı diyagramında görüldüğü gibi hane halkları tarafından sağlanan emek hizmetleri firmalara akar ve firmalar tarafından üretilen mal ve hizmetler ise hane halklarına akar. Mal ve hizmetler için ödemeler hane halklarından firmalara ve emek hizmetinin karşılığı olan ödemeler ise firmalardan hane halklarına akar.

Keynes'in talep merkezli ekonomi politikasının temel hedefi yukarıdaki diyagramda gösterilen döngüsel akımın yeniden işlemeye başlaması ve hatta mümkünse hızını artırmaya dayanmaktadır. Bu akımın negatif bir eğilime girmesi veya sekteye uğraması ekonomik krize yol açar ve klasik ekonominin iddia ettiği gibi kendiliğinde dengeye gelmesi zaman alabilir ve böylece 1929 buhranında olduğu gibi süreklilik kazanabilir. Keynes'in "uzun vadede hepimiz ölüyüz" değerlendirmesi bu döngüsel akımındaki duraksamalarda zamanın önemine ve dolayısıyla uzun vadeli yaklaşımlar yerine kısa vadeli ekonomiyi canlandırıcı ve döngüsel akıma ivme kazandırıcı maliye politikalarının hayati önemine vurgu yapmasıdır.

Tablo I: Makroekonomik politikaların piyasa üzerindeki etkileri

		Maliye Politikası	
Para Politikası	Genişletici (Ms yükseltilir)	Genişleyici (G artırılır ve/veya T düşürülür)	Daraltıcı (G düşürülür ve/veya T yükseltilir)
		Y, C yükselir	I Yükselir
	Daraltıcı (Ms düşürülür)	r yükselir, I düşer	Y, C düşer

Case K. E., Fair R.C., Oster S. M., (2010), Ekonominin İlkeleri, (Çeviri: Karadağ M, Deliktaş E., Güçlü M.), Palme Yayıncılık, İstanbul

Tabloda görüldüğü gibi ekonomi otoritelerin elinde iki makroekonomik araç bulunmaktadır. Bunlar para ve maliye politikalarıdır. Genişleyici para politikasında para arzı artırılır ve daraltıcı para politikasında ise para arzı düşürülür. Genişleyici maliye politikasında ise kamur harcamaları (G) artırılır ve vergiler (T) düşürülür. Diğer taraftan daraltıcı maliye politikalarıyla G düşürülür ve T yükseltilir. Böylece ekonomide bir daralma sözkonusu olur. JMK'nin önerdiği politika bu araçları aktif bir şekilde, özellikle de maliye politikalarıyla ekonomiye müdahale etmekle kısa vadeli çözümlerin sağlanacağı umulur. Monetaristlerin başvurduğu para politikası daha çok Milton Friedman tarafından savunulan bir ekonomi politikasıdır. Günümüzde hükümetler merkez bankaları aracılığıyla para politikalarını ve yürütme kararlarıyla maliye politikalarını yönlendirirler. Artık müdahaleci para ve maliye politikaları her ekonomide gerektiğinde başvurulan birer politika aracı olarak tartışmasız bir şekilde kabul

edilmektedir. Klasik ekonomistlerin yerini alan neo klasik ekonomistler de bu araçları kullanmakta serbest piyasa ekonomisi açısından bir engel olarak görmemektedirler.

Sonuç olarak Keynes'in de "The General Theory of Employment, Interest, and Money" adlı eserinde atıfta bulunduğu "arıların masalı" adlı manzumede olduğu gibi varlıklar yaşamlarını sürdürebilmek için sürekli bir iletişim ve alış-veriş süreci içerisinde bulunurlar. Bu süreçte krizler, anlaşmazlıklar ve iniş-çıkışlara yaşamın birer parçası olarak görülür ve nihai hedef yaşamaa devam adına her türlü kriz ve anlaşmazlığı aşmanın bir yolunu bulmaktır (Mandeville, 1714:5).

8. Schumpeter ve Yenilik

Schumpeter demokrasi ve kapitalist sisteme güvenen ancak bu sistemleri en açık şekilde eleştiren bir sosyal bilimcidir. Schumpeter bunu yaparken sosyalimizin eleştirisi yaparak ilerlemeyi tercihe etmektedir. Böylece sosyalizmin neden başarısız olacağı ve kapitalizmin başarısını gerçekleştirecek yöntem ve gelişmeleri değerlendirir. Schumpeter'e göre Marksizm bir teoriden çok bir ideoloji ve yaşam biçimini dayatmaktadır. "...*Marxism is a religion*" (Schumpeter, 2003:5)

Schumpeter ayrıca evrimsel ekonominin öncülerinden sayılır. Schumpeter ekonomiyi sosyal perspektiflere analiz eder ve bu yönüyle ekonomik stratejist olarak nitelendirilebilir. Ona göre ekonomik krizler, buhranlar ve teorileri, karşıt görüşler, yeni buluşlar ekonomik sürecin evreleridir. Böylece evrim geçiren ekonomi güçlenir. Schumpeter bunu "yaratıcı yıkıcılık" şeklinde tanımlar (Schumpeter, 2003:83).

Schumpeter ayrıca ekonomide yenilik (innovation) ve girişimcilik (entrepreneurship) kavramlarına vurgu yaparak ekonomik gelişme için değişim ve yeniliğin önemine dikkat çekmiştir. Ona göre bir ulusun ekonomik gelişmesi o ülkedeki girişimcilerin yenilikçi bir ruha sahip olmasından kaynaklanır. "spirit of entrepreneurship" nitelendirmesiyle bu durumu değerlendiren Schumpeter teknolojik gelişme ve yeniliklerin ekonomide kullanılması kapitalist sistemin rekabet ve girişimcilik ruhundan kaynaklandığı ve sosyalizmin bu anlayıştan yoksun olduğu için ne kadar plan ve proje yapılırsa yapılsın merkezi sistemin hantallığı ve rakipsizliği onu başarısızlığa götürecektir.

SSCB'de (1922-1991) ekonomi sadece devlet tarafından kontrol edilebilir planlı ekonomi teorik olarak, Sovyetler Birliği'nde ne fakir ne de zenginlerin olması prensibine dayanıyordu. Buna göre herkes eşit hak ve ekonomik statüye sahip olacaktı. Ancak uygulamada komünist parti üst yöneticileri kaynakları çıkarları doğrultusunda kullanabiliyordu. Sonuç itibarıyla Marksizm'i temel alan ekonomik ve sosyal sistem 26 Aralık 1991 yılında rejimin çökmesiyle son bulmuştur. SSCB ekonomik sisteminin başarısız olmasının birçok neden bulunmaktadır.

Her şeyden önce planlı kamu ekonomisi şeklindeki ekonomik sistemin yenilik ve rekabetin dinamizminden yoksun olması. Özellikle de Schumpeter'in yenilik (inovasyon-yaratıcı yıkım) ve girişimcilik ruhu tezinin bu sistemde dikkate alınmaması. Schumpeter bu konu için: "Process of industrial mutation that incessantly revolutionizes

the economic structure from within, incessantly destroying the old one, incessantly creating a new one." (Schumpeter, 1994:81)⁵

Sovyetler Birliği ayrıca tarıma dayalı bir ekonomi politikası izledi. Sanayi ürünleri ise sadece toplumun ihtiyaçlarına ve askeri amaçlı üretildi. İhraç edilen ürünleri daha çok tarım ürünlerinden oluşuyordu. SSCB'nin ihracatı ağırlıklı olarak buğday, doğalgaz ve gübre gibi başlıca ihracat kalemlerinden oluşuyordu. Sanayi ürünlerinde silah sanayi kısmen ihracatta bulunuyordu. Ancak üretilen silahlar çoğunlukla kızıl ordu ihtiyaçlarına yönelikti. Kendisini batı bloğu ile yapılacak muhtemel bir savaşa hazırlayan SSCB kaynaklarını önemli bir kısmını askeri alanlara kaydırarak âtil duruma getirmesi ülke ekonomisi için önemli bir maliyet ve gelir kaybına yol açmıştır.

9. Sonuç Değerlendirmesi

İktisadi düşünce tarihi toplumun gelişim süreci hakkında geçmişten günümüze kadar sistematik ve somut bilgileri aktaran bilim dalları arasında yer almaktadır. Özellikle iktisadın tarih boyunca her devirde toplumların ve bireylerin yaşamının temel taşı oluşturmaları bu bilim dalının önemini daha da artırmaktadır. Medeniyetin ekonomik izlerini arkeolojide, mimaride ve toplumların yapısında görmek mümkündür. Mezopotamya (Hammurabi, Gilgamiş) ve Mısır medeniyetlerinde, çivi yazılarında, hiyerogliflerinde, anıtlar ve benzeri kaynaklar aracılığıyla geçmişte ekonominin toplum içindeki yeri ve rolü hakkında bilgileri elde etmek mümkündür. Ancak Atik Yunanlardan başlayarak Xenophon, Herodotos, Homeros, Sokrates, Aristoteles, Platon gibi düşünürlerin eserlerinde ekonomi biliminin temelini oluşturacak belirli teori ve düşünce sistemleri gelişmiştir. 17. yüzyıldan itibaren Quinas, Quesnay, Locke, Hume ve Turgot gibi düşünürler tarafından sistematikleştirilmiştir. Nihayet 1776 yılında Adam Smith'in "Milletlerin Zenginliği" adlı eseriyle iktisat bir bilim dalı olarak kabul edilmiştir. Bu bilim dalı daha sonra Say, Ricardo, Marx, Mill, Jevons, Menger, Marshall, Schumpeter, Keynes gibi iktisatçılar tarafından makro ve mikro düzeyde geliştirilmiştir.

Günümüzde iktisat bilimi diğer bilim dallarına olduğu makro ve mikro düzeyde projelerle toplumsal gelişmelere yön vermektedir. Bu bağlamda iktisat biliminin toplumun ekonomik ve sosyal yaşamındaki yeri ve önemi de yeni bir boyut kazanmıştır. Ekonomik ve sosyal gelişmenin temelini oluşturan bilim dalları ancak özgür düşünce ve toplumun bu yaklaşımı benimsemesiyle mümkün olabilmektedir. Bu durumun olmaması halinde kişisel çabalar ve istisnai başarılar makro düzeyde gelişme ve ilerleme için yeterli olamamaktadır. Bugünkü teknik ve sosyal ilerlemeler Sokrates, Platon, Galileo, Farabi, İbn Sina, Smith, Marks, Keynes gibi bilim insanlarının kimi zaman riskler alarak geliştirdikleri düşünce ve yöntemlere borçludur. Öyleyse bir düşüncenin içinde yaşadığımız çağa veya düşünce yapısına, inançtan farklı olmasına bakıp onunla aramızda mesafe koyma veya engelleme yerine ondan yararlanma ve/veya alternatif düşünceler geliştirme daha rasyonel ve faydalı bir yaklaşım olacaktır. Çünkü iktisadi düşünce tarihine bakıldığında fikirlerin çatışması, tezlere karşı anti tezler sürmesiyle bilimsel ve toplumsal gelişmeler sağlanmıştır. Sonuç itibarıyla toplumun gelişim sürecinde ekonomik gelişmeler ve bu gelişmeleri şekillendiren, yönlendiren ekonomi biliminin belirleyici bir rolü bulunmaktadır. Bu bağlamda ekonomik alanda gelişme ve

⁵ Schumpeter, J. (1994), *Capitalism, Socialism and Democracy*, (İlk Baskı 1943), Routledge, New York

büyümenin temeli bu alanda yapılmış bilimsel çalışmalarla doğrudan bağlantılıdır. Bu çerçevede iktisat tarihine bakıldığından tarım ve hayvancılığın temelini oluşturduğu ilk çağlardaki toplumda olduğu gibi günümüz toplumlarında da sistematik düşünme ve yeni teoriler çerçevesinde yapılan çalışmalar ekonomik yaşamda etkinlik, verimlilik ve büyümeye katkı sağlamıştır. Bunun örneklerinin Mezopotamya ve Mısır'da tarım alanında yapılan teknik, iktisadi ve hukuki düzenleme ve çalışmalarda görülebilir. Aynı şekilde sanayi devrimi ve günümüzdeki bilgi ekonomisinin temeli insanlığın bu birikim ve çalışmalarını bilim yoluyla kademe kademe ilerletmesinden ileri gelmektedir.

KAYNAKÇA

ARİSTOTELES, (2015), **Politik**, (Eug. Rolfes, çeviri) ilk baskı M.Ö.322), 1. Auf. Cividale Verlag Berlin,

BAILEY, Samuel., (1825), **A Critical Dissertation On The Nature, Measures And Causes Of The Value**, Charles Wood P., London

CASE Karl. E., Fair R.C., Oster Sharon. M., (2010), **Ekonominin İlkeleri**, (Çeviri: Karadağ M, Deliktaş E., Güçlü M.), Palme Yayıncılık, İstanbul

GALİANİ, F., (1770), 1803 Dialogues sur le commerce des bles. SCRİTTORL CLASSICL İTALİANİ Dİ ECONOMİA POLİTİCA, Vols. 12–13. Milan: Destefanis.

HOBBS, Thomas., (1839), **Leviathan**", in "Works", edit. Molesworth, London 1839-1844, v. IIIIbn Batuta, The travels of Ibn Batuta, www.dnb.de/ erişim tarihi 20.07.2017

KEYNES, J. Maynard., (2016), **The General Theory of Employment, Interest, and Money**, The University of Adelaide Library Electronic Texts Collection, (ilk baskı 1935), erişim tarihi 15.11.2016

LE Trosne, G. F., (1846), **De l'Intérêt Social, (in) "Physiocrates"**, éd. Daire, ParisLocke John., Some Considerations on the Consequences of the Lowering of Interest", 1691, in "Works", edit. Lond. 1777, v.II

QUESNAY, François., (1846), Dialogues sur le Commerce et les Travaux desArtisans", (in) **"Physiocrates"**, éd. Daire, 1.Partie, Paris

MACHİAVELLİ, Nicole., (1532), **The Prince, Free e Books at Planet eBook.com** (erişim tarihi 20 Nisan 2016)

MADEVİLLE Bernard., **Arılar Masalı**, (2011), (Düzen, E., çeviri), (ilk yayın tarihi 1714), SCRIBD Online, erişim 2016

MARX Karl., (1962), **Das Kapital**, Kritik der politischen Ökonomie, (ilk yayın, 1867), Dietz Verlag, Berlin/DDR

MCCULLOCH, J. R., (1847), **A Dictionary, practical etc. of Commerce**", London

MENGER, Carl., (1871), **Grundsätze der Volkswirtschaftslehre**, Wilhelm Braumüller WİEN Tzu, Sun., (1910), **THE ART OF WAR** (çeviri Giles L.) www.suntzusaid.com / erişim tarihi 21.11.2017)

SAY, Jean Babtiste., (1817), **Traité d'économie politique**, Paris, online kaynak
<https://www.institutcoppet.org>

SMİTH, Adam., (1976), **An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations**, (ilk baskı 1776), Oxford University Press

SCHUMPETER, Josef Alois., (2003), **Capitalism, Socialism and Democracy**, (First published in the UK in 1943), Routledge, London, New York

WEST, Edward., (1826), Price of Corn and Wages of La